

עקרון האיטיות בהתמודדות הורים ומחנכים עם קשיים רגשיים של ילדים במשפחות פרק ב'

חיים עמית

"יש רגעים כאלה בחיים, שבשביל שהשמיים ייפתחו צריך שדלת תיסגר".

(ז'וזה סאראמאגו, "המערה", הספריה החדשה, 2003)

אחוזים מכלל המשפחות בארצות הברית הן משפחות מורכבות, כלומר משפחות פרק ב' בהגדרתן במאמר זה, ו-35 אחוזים מהילדים בארצות הברית יהיו חלק ממשפחה מורכבת לפני שיגיעו לבגרות (Ganong & Coleman, 1994).

כאשר האיחוד של משפחות בפרק ב' בחיים מצליח, וזה קורה במקרים רבים, הילדים במשפחה החדשה נהנים ממקורות תמיכה מגוונים

מומחים מעריכים שכיום מספר המשפחות המורכבות בארצות הברית עולה על זה של המשפחות הגרעיניות. הנתונים הסטטיסטיים מלמדים גם ששיעור הפרידות בפרק ב' ואילך גדול מאוד. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בארצות הברית לשנת 2006, בעוד שאחוז הגירושין בנישואים ראשונים הוא כ-41 אחוזים (אחוז הגירושין בישראל ניצב כיום על 35-30 אחוזים מכלל הזוגות) הרי שמעל 60 אחוזים מכלל הנישואים השניים מסתיימים בגירושין, ובסיבוב שלישי אחוז הגירושין מגיע אף לכ-73 אחוזים (Cherlin, 2010).

נראה אפוא שמספר הפרידות בפועל גדול בהרבה מהמספר הרשמי, שכן, כאמור, בני זוג בפרק ב' (ובוודאי בפרקים נוספים) חיים, בחלק גדול של המקרים, ביחד ללא נישואים. על הפרידות שלהם, והן רבות, אין כלל נתונים. חוקרים מעריכים שבפרק ב' רק משפחות שמצליחות להישאר ביחד במשך חמש עד שבע שנים במוצע ימשיכו לתפקד בבטחה ובנוחות גם לאחר מכן (Dupuis, 2007).

משפחות שניות? משפחות מורכבות? משפחות שנבנו מחדש? משפחות מחוברות? משפחות חורגות? משפחות משולבות? שמות אלה ואחרים, בעברית וגם באנגלית, משמשים לכינוי משפחות הכוללות זוג עם ילד אחד לפחות שאינו ילדם המשותף של בני הזוג, כלומר שהוא ילד ביולוגי של אחד מבני הזוג מיחסים קודמים (Ganong & Coleman, 1994). אני מעדיף לכנות משפחות אלה בקיצור "משפחות פרק ב'", כדי להדגיש את היסוד התהליכי, התוכני, ולא המבני, לא הצורני, בהתייחסות למשפחות אלה. יש משפחות שסיפור חייהן מתרחש כולו בפרק אחד, פרק א', ובתוכו תתי פרקים רבים. יש משפחות המתפרקות ומורכבות מחדש - בעקבות גירושין, אלמנות או סיבה אחרת, שלסיפוריהן יש מספר פרקים: פרק ב' ולעתים גם פרקים ג', ד' ועוד. מטרת המאמר לתאר שישה קשיים רגשיים עיקריים של ילדים במשפחות פרק ב', ולהציע עיקרון יסודי, עקרון האיטיות, החיוני להתמודדות ראויה של הורים ומחנכים עם קשיים רגשיים אלה.

אין בישראל נתונים מדויקים על מספרן של משפחות פרק ב', שכן הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינה מבחינה בין מתחתנים בפעם הראשונה למתחתנים בשנית או בשלישית, וכך גם בתחום הגירושין. אבל ברור שהעלייה המתמשכת במקרי הגירושין תורמת לעלייה דרמטית גם במספרן של משפחות פרק ב'. במחקרים אחרונים שנעשו בארצות הברית נמצא שכ-75 אחוזים מהמתגרשים כל שנה (כ-1.2 מיליון אנשים) נישאים מחדש בסופו של דבר (Kreider & Ellis, 2011). נוסף על כך, זוגות רבים חיים ביחד בפרק ב' גם ללא נישואים, והם לא נכללים בסטטיסטיקה הרשמית.

הערכת חוקרים בסוף המאה הקודמת הייתה ש-40

אליו, מתפרק, בין אם על רקע גירושין של ההורים ובין אם על רקע מוות של אחד מההורים. תחושת האובדן היא ממשית, קונקרטי, למשל כשנפטר הורה או כשהורה עוזב את הבית בעקבות גירושין, וגם דמיונית, וירטואלית, דימוי המשפחה השלמה שנהרס. תחושות כאב, געגועים וצער הם חלק בלתי נפרד מהחיים במשפחה החדשה, המוקמת על חורבות המשפחה הראשונה. ככל שהחיים במשפחה החדשה מיטיבים ומנחמים, רגשות אלה מתעמעמים ונרגעים.

בלבול וחוסר יציבות

כל מצב חדש מביא עמו בלבול גדול עבור ילדים, במיוחד כשהם קטנים. ילדים קטנים יחוו בלבול מעצם ההתניידות בין שני בתים, דבר שמתבטא במילים או במחשבות כגון "איפה אני היום, אצל אמא או אצל אבא?" "אוי, הספר נשאר אצל אמא!" העובדה שבכל אחד מהבתים מתנהגים בצורה אחרת, שונה, גם היא מבלבלת את הילדים, מתסכלת אותם, וגורמת להם לבדיקה מחודשת של הגבולות. כך למשל, האם החוק שלא אוכלים בסלון הוא רק אצל אבא או גם אצל אמא? למה אצל אמא אסור לשחק כמה שרצים במחשב כמו אצל אבא? ככל שההורים במשפחה החדשה מצליחים להכניס סדר וקביעות בחיים היומיומיים, כך יחוו הילדים יציבות ובהירות.

פחדים של נטישה וקנאה

הילדים חוששים שההתקשרות החדשה של ההורים עם בני זוג חדשים תבוא על חשבון הנאמנות אליהם. מתעוררות אצלם תהיות המכרסמות בתחושת הביטחון שלהם: "האם אני עדיין נאהב?" "האם יעזבו גם אותי?" פחדי הנטישה מתבטאים פעמים רבות בקנאה. קנאה יכולה להיות כלפי בן הזוג החדש של ההורה, או בילדי ההורה החורג, בילד המשותף החדש של ההורה הביולוגי וההורה החורג ועוד. בעיה חריפה במיוחד קיימת לגבי ילד שחי במשך תקופה ארוכה עם אחד ההורים, לפני שנוצרה המשפחה החדשה. הזוגיות החדשה מאיימת לערער את תחושת היציבות שפיתח במשפחה החד-הורית הזאת, ועלולה לגרום לו להרגיש שההורה יהיה מוכן לוותר על היחסים המיוחדים איתו לטובת אדם אחר. במקרה שההורה הביולוגי נפטר, הקשר החדש עלול להיתפס בעיני הילד כבגידה בהורה שנפטר והוא יחשוש שההורה המת יישכח. במקרה של גירושין, הילד נוטה לפתח אשליה שהוריו יינשאו בשנית, ולכן הקשר החדש מהווה לגביו הרס האשליה. בשני המקרים, גירושין ופטירה, הקשר החדש נתפס בעיני הילד

ששת הקשיים הרגשיים של ילדים בפרק ב'

כאשר האיחוד של משפחות בפרק ב' בחיים מצליח, וזה קורה במקרים רבים, הילדים במשפחה החדשה נהנים ממקורות תמיכה מגוונים: שני הורים ביולוגיים המתפקדים במיטבם (פעמים רבות אחד מההורים שלא תפקד כראוי בפרק א' מתחיל לתפקד היטב בפרק ב'); שני הורים נוספים, לא ביולוגיים, מטפחים (כשנוצר קשר טוב עם ההורים הלא ביולוגיים); דמויות מיטיבות נוספות במשפחה המורחבת (אחים גדולים לא ביולוגיים, סבתא וסבא נוספים) ועוד (Halligan, Chang & Knox, 2014).

יחד עם זאת ברור שהחיים במשפחה בפרק ב' אינם קלים, לא להורים ולא לילדים, וחוקרים מגלים שילדי משפחות אלה סובלים מבעיות בתחומי חיים רבים (Ganong & Coleman, 2004). אני מבקש לאפיין כאן שישה קשיים רגשיים ייחודיים לילדים בפרק ב'. על קשיים אלה למדתי מניסויי המקצועי (וגם האישי): **תחושת אובדן, בלבול וחוסר יציבות, פחדים של נטישה וקנאה, קונפליקט נאמנות, תחושת בדידות והרגשת חריגות ובושה.** לא כל הקשיים יופיעו אצל כל הילדים בכל המשפחות, כמובן, ויש קשיים שאופייניים יותר למשפחות מסוימות. תחושת חריגות שמרגישים ילדים, למשל, אופיינית יותר למשפחות של אמהות לסביות או של אבות הומוסקסואלים; תחושת אובדן נוכחת מאוד במשפחות שאחד ההורים נפטר; במקרה של גירושין מכוערים, תחושות הבלבול וחוסר היציבות של הילדים יהיו גדולים במיוחד. להלן פירוט של ששת הקשיים הרגשיים האלה.

תחושת אובדן

בדרך כלל פרק ב' כרוך בתחושת אובדן ושבר של המשפחה הגרעינית. הילדים נאלצים להתמודד עם מציאות חיים חדשה. המקום הבטוח, הבית שהם מכירים אותו ורגילים

הרגשת חריגות ובושה

על אף שכאמור משפחות פרק ב' הופכות להיות לתופעה מוכרת ולא נדירה, יותר מדי ילדים החיים במשפחה של פרק ב', בין אם על רקע גירושין ובין אם על רקע אחר, חווים תפיסה חברתית מתייגת שלילית. משפחה של פרק ב' נתפסת עדיין כמשפחה שבורה, חסרה. ילדים רבים, בעיקר בגילאי בית ספר יסודי וחטיבת ביניים, שהוריהם מתגרשים, חווים עדיין התייחסות חברתית מכותימה: משפחה גרושה היא משפחה הרוסה. התייחסות סביבתית אוהדת ולא מתייגת כלפי הילדים תסייע להם להרגיש נינוחים במצבם החדש.

עקרון האיטיות בהתמודדות עם הקשיים הרגשיים של ילדים במשפחות פרק ב'

מה צריך להנחות הורים ואנשי חינוך בהתמודדות עם הקשיים הרגשיים של ילדים במשפחות פרק ב'? מחקרים מציעים מאפיינים שונים של משפחות פרק ב' המתפקדות בצורה בריאה, כמו דיבור פתוח, בילוי ביחד כמשפחה, הבהרה של הגבולות והחוקים, טיפוח דימוי חיובי של ההורה הלא נוכח במשפחה, עקביות בין ההורים בתפיסת חומרת הבעיות ועוד (Golish, 2003). במקום אחר ציינתי ארבעה עקרונות חשובים להתייחסות ראויה של הורים ומחנכים לקשיים רגשיים של ילדים בפרק ב' (עמית, 2012א). כאן ברצוני להתמקד בעיקרון אחד, יסודי וייחודי למשפחות פרק ב', עקרון האיטיות: לא למהר, להתנהל בצורה הדרגתית, תהליכית. רבות נכתב על חשיבות הגישה האיטית בתחומי חיים רבים (אונורה, 2006) וגם בגידול ילדים (עמית, 2012ב). בהקשר של הורות פרק ב' משמעות הגישה האיטית כפולה: "לקחת את הזמן", כלומר, גישה סבלנית, תהליכית של ההורה בבניית המשפחה החדשה; ו"לתת את הזמן", כלומר, לאפשר לילדים במשפחה זמן הסתגלות ארוך ככל האפשר (Kelley, 1992).

פעמים רבות לבני הזוג המבקשים לפתוח פרק חדש בחייהם אצה הדרך, והם ממהרים לחבר את משפחותיהם ללא הכנה ראויה של עצמם ושל ילדיהם. הם מפגישים מהר מדי את הילדים עם בני זוגם, עוברים מהר מדי לגור ביחד, מתנתקים מהר מדי ממסורות משפחתיות קודמות ועוד. הם מבצעי מהלכים בלי לשתף את הילד בתהליך, ללא הסברים מספקים, ובמיוחד ללא הקשבה והתחשבות ברגשות הילד.

דימוי יפה לחשיבות ההתמודדות האיטית הנכונה בפרק ב' הוא דימוי הבישול בקדרה לעומת השימוש במיקרו

כשלילת זיכרונותיו. פחדי הנטישה יכולים להתבטא גם בקושי של הילד לקבל את בני הזוג החדשים. "את/ה לא אבא/אמא שלי" – יאמרו הישירים והמתונים שבין הילדים. במקרים קשים יותר חוסר הקבלה של הילדים יכול להתבטא בעוינות מתמשכת. ככל שהילד צעיר יותר, כך קל לו יותר לקבל בני זוג חדשים. ככל שההורה יוכל להכיל את פחדי הנטישה של הילד ולשדר לו הבנה, כך יוקל לילד והוא ירגיש בטוח יותר.

קנאה יכולה להיות כלפי בן הזוג החדש של ההורה, או בילדי ההורה החורג, בילד המשותף החדש של ההורה הביולוגי וההורה החורג ועוד

קונפליקט נאמנות

הכוונה לרגשות אשמה שמרגישים ילדים במשפחות פרק ב' לגבי התקרבות לבני הזוג החדשים של ההורה. הנאמנות של הילדים להורה הביולוגי שלהם היא כה גדולה, שהתקרבות להורה החורג החדש נתפסת על ידם כבגידה. פעמים רבות הם נעים ונדים בין רצון להתקרב להורה החדש לבין רגשות אשמה כבדים כלפי ההורה הביולוגי. רגשות סותרים אלה מתסכלים אותם וגורמים להתפתחות כעס המופנה פעמים רבות כלפי אחד ההורים: ההורה החדש או ההורה הביולוגי. ככל שההורים, הביולוגי והחדש, יפעלו בצורה רגועה, לא ילחצו על הילד להתקשר להורה הלא ביולוגי ולא ייהלו מהכעסים שיופנו כלפיהם, יקל על הילד להתגבר על קונפליקט הנאמנות המטלטל.

תחושת בדידות

פעמים רבות הילדים במשפחות פרק ב' יחוו שמזניחים אותם, שהם לבד במערכה. פתאום חלוקת הזמן והמשאבים של ההורה משתנה: אין להורה את כל הזמן שהיה לו עד כה להקדיש לילד, הוא הרבה פחות סבלני לצרכיו, והילד מרגיש בודד. כשמשפחות עוברות לגור ביחד, תחושת הבדידות וחוסר השייכות של הילדים יכולה להתעצם מאוד. ילד שאל ביתו מצטרפת משפחה נוספת עלול להרגיש נחדר. ילד שעובר לגור אצל משפחה קיימת עלול להרגיש פולש. כשההורים מצליחים להקשיב לתחושת הבדידות של הילד, ואף מסוגלים להעניק לו זמן איכותי ביחד, תחושת הבדידות של הילד תקטן מאוד ואף תיעלם.

עולם שלם, תחושה של התמוטטות רגשית אדירה, משבר גדול המלווה ברגשות חזקים. חשוב להבין שגם כשהיחסים בין ההורים הנפרדים, במקרה של גירושין, תקינים לכאורה, הילדים במשפחה חווים משבר קשה. במקרים של אלמנות, במיוחד כשהמוות של ההורה האחר בא בחטף, נדרשת רגישות מיוחדת וגישה איטית במיוחד. אמנם חשוב לשמור על סדר יום רגיל של הילד, אבל אסור לדרוש ממנו למהר לשכוח את החיים המשפחתיים הקודמים שהיו.

בהקשר של הורות פרק ב' משמעות הגישה האיטית כפולה: "לקחת את הזמן", כלומר, גישה סבלנית, תהליכית של ההורה בבניית המשפחה החדשה; ו"לתת את הזמן", כלומר, לאפשר לילדים במשפחה זמן הסתגלות ארוך ככל האפשר

היכרות עם בני הזוג החדשים

"אני כועסת מאוד על אבא שלי. חודש אחרי שהוא ואמא נפרדו הוא כבר התחיל להיפגש עם מישהי אחרת. בהתחלה הוא עשה את זה בהיחבא, חשב שאני לא שמה לב. אחרי חודשיים נוספים הוא כבר סיפר לי עליה ורצה שניפגש. אמרתי לו: 'אבא, הגזמת! בחיים לא אסכים שתהיה לי אמא שנייה'". (ציטוט מפי מטופלת)

מומלץ לאפשר לילדים לערוך היכרות הדרגתית עם בני הזוג החדשים ועם ילדיהם. כדאי להסביר לילדים את מניעי ההחלטה האיטית להתקשר לבני הזוג החדשים ולתאר להם את העומד להתרחש בצורה מפורטת ככל האפשר. על ההורים להיות מוכנים לשמוע הסתייגויות, ביקורות, התנגדויות וכו' ולטפל בהן בצורה ישירה ואוהדת. יש להיות סבלניים ולהבין שלילדים יש צורך בסיסי הישרדותי להסתגל, בתנאי שלא לוחצים עליהם. ייתכן שלא תהיה כלל אהבה בין הילדים לבין בני הזוג החדשים, אלא ישררו ביניהם יחסי אמון וכבוד בלבד, וזה מספיק. בוודאי שאין לדרוש מהילד להתייחס לבן הזוג כאל הורה, לקרוא לו "אבא" או "אמא".

ובבלנדר. התמודדות ראויה בפרק ב' דומה לבישול בקדרה – לאט ובחום נמוך – בניגוד לבישול במיקרו שהוא מהיר ובחום גבוה, ובניגוד לשימוש בבלנדר שמערבב בצורה מלאכותית את החומרים. בבישול האיטי ובחום נמוך החומרים בקדרה מתרככים מעצמם עם הזמן ומתחילים לספוג אחד את השני. כך גם במשפחות פרק ב'. יש ילדים צעירים שמתרככים יותר מהר ואחרים שלהם לוקח זמן ממושך יותר (Gonzales, 2009).

כדאי לא למהר, להתנהל בצורה איטית ושקולה, במיוחד בשלושה עניינים רגשיים מרכזיים עבור הילדים במשפחות פרק ב': הפרידה מפרק א', ההסתגלות לבני הזוג החדשים, וההסתגלות לילד או לילדים החדשים אם יש כאלה (עמית, 2012).

פרידה מפרק א'

"אמא נפטרה לאחר מחלה קשה. אבא אמר שצריך להמשיך הלאה, שהחיים חזקים ושנחנו נהיה בסדר. מאז השבעה, כבר כמה חודשים שאנחנו לא מדברים עליה: לא בינינו האחים ובוודאי לא עם אבא. כל אחד עם עצמו. לי מאוד קשה. הזיכרונות מציפים אותי ואני מאוד מתגעגע לאמא. אני גם מרגיש אשמה שבחודשים האחרונים לחייה לא ממש הייתי איתה. אין לי עם מי לדבר על זה. פעם אחת ניסיתי לדבר על זה עם אבא, אבל ראיתי שזה קשה לו, שהוא מתחמק, שהוא לא רוצה לדבר על זה". (ציטוט מפי מטופל)

הורים שחווים פרידה מפרק א', בין אם על רקע גירושין ובין אם על רקע מוות של בני הזוג, מנסים פעמים רבות לעבור מהר הלאה. מטרתם היא לעזור לעצמם ולילדיהם לשכוח את העבר כדי להעלים מהר רגשות כאב וסבל הקשורים לפרידה. ואולם, בכך הם טועים.

ילדים זקוקים לזמן ולסביבה מכילה ומקבלת כדי לעבד את הרגשות הקשים המתעוררים עם הפרידה. עבור הילדים, במיוחד כשהם קטנים, מדובר בקריסה של

ירגישו שפלוש לביתם. יש לכבד תחושות אלה, לא ללחוץ, להתקדם בעקביות בתהליכי החברות של הילדים (ליזום פעילויות משותפות, לעודד חשיבה משותפת ועוד) אך בלי לדרוש תוצאות מהירות של חברות.

סיכום

סמואל ג'ונסון, מאנשי הספרות הבולטים באנגליה של המאה ה-18, הגדיר בצורה קולעת את המורכבות העומדת בבסיס הבנייה של משפחות פרק ב': "נישואים מחדש הם ניצחון התקווה על הניסיון". מלאכת הרכבת משפחה חדשה קשה ומורכבת ודורשת תשומת לב רבה והסתגלות לשינויים. אין ספק שמבוגרים וילדים חווים קשיים רבים בהתחברות של משפחות בפרק ב' בחייהם. מודעות של הורים ומחנכים לקשיים הרגשיים של ילדים במשפחות פרק ב' היא הבסיס ליכולתם לעזור ולקדם הסתגלות תקינה של הילדים. פעולה על פי עקרון האיטיות שהוצג במאמר, כלומר לקחת זמן לעצמנו ולתת זמן לילדינו, היא אחד המפתחות החשובים ביותר ביכולתם של הורים ומחנכים לסייע להתפתחות רגשית בריאה של ילדים במשפחות פרק ב'.

הסתגלות לילדים של בני הזוג החדשים

"עוד לא הספקתי להתגבר על הפרדה של הורי, ואני עדיין מתביישת בכך ולא מספרת לחברים, ואמא שלי כבר רוצה להכניס ילדים חדשים לביתנו! אני שונאת את הילדים האלה: הם רעשניים, הם משתלטים לנו על הבית. אין לי לאן לברוח אלא רק לחדר שלי. ואמא שלי אומרת שאין מה לעשות, שאפסיק להיות מפונקת ואגואיסטית!" (ציטוט מפי מטופלת)

כשם שהורים לוחצים על ילדיהם לאהוב מהר את בני זוגם, פעמים רבות הם לוחצים עליהם גם להתחבר מהר לילדי ההורה האחר ולהיות חברים טובים שלהם. צריך להכיר במציאות הלא נעימה שאפילו מספר שנים של טיפוח היחסים בין האחאים אינן מספיקות תמיד להשיג חברות אמיתית בין הילדים שלך-שלי-שלנו. ילדים רבים אינם יכולים לסבול את חברתם של האחיים החורגים או האחיים למחצה ואינם מסוגלים להתגבר על הדחייה שלהם אותם. אחרים משיגים יחסים ידידותיים אך קרירים ולעולם לא יתקדמו מעבר לזה. במיוחד חשוב לא ללחוץ כשעוברים לגור ביחד בבית של אחת המשפחות. החדשים תמיד ירגישו קצת פולשים והוותיקים תמיד

מקורות

1. אונורה, ק' (2006). בשבח האיטיות - על תנועה עולמית הקוראת תיגר על תרבות המהירות. הוצאת דביר.
2. עמית, ח' (2012). קשיים רגשיים של ילדים במשפחות פרק ב', וכיצד לעזור להם במערכת החינוך. מאתר עמית בעין החורש: <http://amithaim.com/2015/01/23/kshaim-regshim-perak-b>
3. עמית, ח' (2012). "שתיים בלחכות שתיים" - עיקרון ההשהיה בידול ילדים. מאתר עמית בעין החורש: <http://amithaim.com/2013/07/26/shtaim-belahakot-shtaim>
4. עמית, ח' (2012). להתקדם לאט, להגיע מהר - כיצד להנחות בטיפול פרידה נכונה מפרק א' והתחברות מתאימה לפרק ב'. מאתר עמית בעין החורש: <http://amithaim.com/2014/08/28/lehitekadem-lehat-parek-b>
5. Cherlin, A. J. (2010). Demographic trends in the United States: A review of the research in the 2000s. *Journal of Marriage and Family*, 72, 403-419.
6. Dupuis, S.B. (2007). Examining remarriage: A look at issues affecting remarried couples and the implications toward therapeutic techniques. *Journal of Divorce and Remarriage*, 48(1/2), 91-104.
7. Ganong, L. & Coleman, M. (1994). *Remarried family relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage.
8. Ganong, L.H. & Coleman, M. (2004). *Stepfamily relationships: Development, dynamics, and interventions*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
9. Golish, T.D. (2003). Stepfamily communication strengths: Understanding the ties that bind. *Human Communication Research*, 29(1), 41-80.
10. Gonzales, J. (2009). Prefamily counseling: Working with blended families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50(2), 148.
11. Halligan, C., Chang, I. J., & Knox, D. (2014). Positive effects of parental divorce on undergraduates. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(7), 557.
12. Kelley, P. (1992). Healthy stepfamily functioning. *Families in Society*, 73, 579-587.
13. Kreider, R.M. & Ellis, R. (2011). Number, timing, and duration of marriages and divorces: 2009. *Current Population Reports*, Washington, DC: Government Printing Office.